

հիմն սկան տարբերութիւն մը, եւ կրնայ ըլլալ որ ամբողջ ճերթուածին մէջ հայ նմանողն իր ցեղին ու իր անձին գրոշմը տեղ տեղ հաստատած ըլլայ՝ թրջագէտ բանասէրն մը գործն է աղբ բաղդատական ուսումնասիրութիւնը կատարել :

Ամէն պարագայի մ', չձամներ կամեմատ, հայերէն ամփոփումը զեղեցկագիտական տեսակէտով շատ վար կը մնայ բնագրէն. ահա ինչ որ կը գրէ Չամբեր այդ մասին իր թարգմանութեանը նախաբանին մէջ :

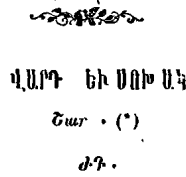
«Ռուր որ այդ (թրջական) գործերուն մէջ, մեակը որ ինքնատպութեան շնորհն ունի եւ զբարահականալի ոճով մը գրուած է, անվիճելի կերպով՝ «Վարդ եւ Սոխակ»ի ճերթուածն է, Մեծն Սիւլէյմանի ժամանակակից եղող մեծ Ճազըրին հեղինակութիւնը, Ռ'ով չէ իմացած պարսկական այն զեղեցիկ միթոսը, որ իրեն նիւթ ունի սոխակին սէրը, կամ աւելի ճիշդ՝ մեծ-սոխակին սէրը վարդին համար : Ամէն մարդ ծանօթ է անոր՝ այդ նիւթին վրայ գրուած արեւելեան ու արեւմտեան տարբերուն շնորհիւ : Բայց ո'վ երբեք երգիչներու իշխանին ու ծաղիկներու թագուհիին այս վէպին գործողութեանը մասին խօսած, իսկայն կարողցած կամ անոր վրայ խօսած իլն իմացած է : Ռ'ով գիտէ մանրամասնաբար այն սիրոյ զողոր պատմութիւնը եւ այն բոլոր անձնաւորութիւնները որ անոր մէջ կը գործեն :

«Ճշմարտ է որ անոր մէջ սկար արձագանքը ջանիմըտարի առաջ իրեցաւ Ս. Բեթլեարսուրիի մէջ տպագրուած հայերէն լեզուով ամփոփումի մը մէջ, որուն հեղինակն է Մարտար Զաքարիա Ռոճնից Նրեանցի, եւ Բարիզի արքայական մասնադարանին արեւեակն կենդանի լեզուներու վարժարանին հայերէնի ուսուցիչը, Պ. Լը Վալետան ար Ճլորիովալ, անոր ֆրանսերէն թարգմանութիւնը հրատարակիչը, ո'չ ֆրանսերէն թարգմանիչը ճանչցած են իսկական աղբիւրն այն լուսին որուն մէջ ճառագայթը միայն կը ցուայցնեն, որ հազեւ կը շողայ հայ թարգմանչին աստուածբանական ուղեղին կամ ֆրանսացիին բանաստեղծական արձակին մէջ :»

Ճառալին այն է որ «Վարդ եւ Սոխակ»ի ճերթուածին հայ ամփոփիչն ալ, այն յոտի սովորութեան համեմատ զոր ունեցած են մեր

նախնիքներէն ոճանք, ինչպէս եւ այս դարուն մէջ կարգ մը ողբերգութիւններ կամ աղագային երգեր օտար հեղինակներէ փոխ առնող հայ գրագէտները, ո եւ է կերպով հող չէ տարած իր ճերթուածին նմանողութիւն մը ըլլալն յայտարարելու եւ բուն հեղինակին անունը սխառտակելու :

ԱՐՇԱԿ ՉՊԱՆՅԱՆ

Ու երբ թաղուհին փառաւորացուցաւ գահը բաղմեցաւ ու իր օրիորդներուն հետ հրճուածքի ինչոյճ մը սարքեց, իր Սոխակ սիրահարը յիշեց գուշակելով որ այսպէս ճախողակի պատահարներու մէջ խեղճը շատ նեղութիւններ քայած ըլլալու էր, չկրնալով դիմանալ ուղեց անոր որպիսութիւնը ստուգել :

Զեփեւ սուրբանդակը կանչելով ըսաւ . «Եմ խղճալի Սոխակս զեւ բանն է անշուշտ . կ'ուղիտ որ երթաս գտնես զինքը եւ շուտով ինծի լուր բերես թէ առողջ է, ինչպէս է :

Սուրբանդակը դիպց դանի դտաւ վանդակի մը արկեարանին մէջ . աստիկ հեւանջ ու անդօր, վերջին կէտին հասածի պէս . եւ բարեւելով ըսաւ անոր . «Ինչպէ՞ս ես, ազնիւ սիրահար . իմ թագուհին, գեղափայլ Վարդը, կ'ուղէ որպիսութիւնը իմացել : Վարդին անունը լսելուն, Սոխակը կ'իտանա վիճակէն կենդանացաւ, եւ անքեր բանալով, ըսաւ . «Ճէ՛հ, ուրեմն սիրուհին դեռ կը յիշե՞ զեա» :

Զեփեւը ըսաւ . «Այո՛, ան զրկեց զիս» : Սոխակը ըսաւ . «Օ՛հ, ահա կը տեսնես զեա եւ իմ տկարութիւնս . եթէ քիչ մըն ալ ուշա՛նայր, վերջին շունչս փչած կ'ըլլայի . բայց ըս քաղցրակնիւն ձայնդ, անոր անունը տալով, ինքի կեանք պարգևեց, եւ կարծեմ թէ այսուհետեւ ալ չեմ մտնիր :»

Զեփեւը ըսաւ . «Զօրացի՛ր եւ քա՛ջ եղի՛ր, վասն զի Վարդ թաղուհին կը սիրէ քեզ, եւ ուրախ պիտի ըլլայ ստողութիւնը իմանալ»

(*) Տես «Անհիտ», Բ. Տարի, Թիւ 9-10-11

լով, հիմա մնա՛ս բարով . քա՛ջ եզիր . տիրուհոս ինձի կը սպասէ թու վրայօքը լուր մը առնելու համար ։»

Եւ այս ըսելով թաղուհոյն զով դարձաւ ու պատմեց ։

Վարդը ի գուժ շարժեցաւ եւ ըսաւ . «Պէտք է ուրեմն որ երթամ զինքը տեսնեմ՝ վասնզի հիւանդներն այցելելով ասինն առաքելին դորձերէն մէկն է՝ օ՛ն, Ջիփի՛ւ.ս, երթա՛նք ։» Ըսելով . բանտին կողմը ուղղուեցան ։

Ջիփիւսը , առաջ անցնելով Սոխակին աւեախս տուաւ եւ ըսաւ . «Ջօրայեցի , ո՛վ ազնիւ սիրահար , անց թու ամենայնքնդ տիրուհիդ կուգայ ճեղ տեսնելու ։» Եւ մինչդեռ ան կը խոսէր , Վարդը երեւցաւ հրաշալի փառքով ու պայծառափայլ զեղեցկութեամբ , եւ իր անուշ բուրումը վանդակը լեցուց ։

Սոխակը , զայն տեսնելով , դժբխն զեղեցկութենէն եւ անուշ բուրմունքէն զմտոյլած , անձանքի ուրախութեամբ լեցուեցաւ եւ նորէն հողի առնելով այնքան զօրացաւ որ եթէ հրաման տրուէր՝ վանդակը կտորելով անոր ոտքը կ'իջնար , Ուտտի մեծ ուրախութենէն զոչեց բարեանասին . «Արդեօք արթո՛նւ եւ թէ երազ կը տեսնուի՞ . այս ի՛նչ երջանկով թի՛ւն է ինձի որ իմ տիրուհին կը զիջանի իր ծառային տեսութեան դալ» ։

Վարդը պատասխանեց . «Ուրախացի՛ր . ո՛վ աղնիւ սիրահար , արդարեւ իմ սիրոյս համար շատ վիշտ ու տոտապանք կրկցիր . հիմա ասեանն է որ թու համբերութեանդ վարձքը ընդունիս ։ Հիմա ձօրս պիտի երթամ եւ ազալեմ որ քեզ ինձի շնորհէ՛ . վայրկեան մըն ալ համաբերէ՛ , որպէս զի բանտէն աղատելով ինձի հետ ուրախութեան խնջոյքը բազմին ։»

Այս ըսելով գնաց հօրը եւ ըսաւ . «Թիջէ՛ , ո՛վ հայրս , թէ այն անմեղ ու հարազատ սիրահար Սոխակը , նախանձառ Փուշին քսութեանը պատճառով , բանտի մէջ պահել հրամայեցիր , մինչեւ որ դատաստանը տեսնելով հատուցում ընէիր . բայց բազմատեսակ պատահարներու պատճառով , խեղճը մինչև եւ այսօր բանտը մնաց ։ Հիմա որ փառքով ու զօրութեամբ նորէն աթոռս բազմեցայ , քեանէ կը խնդրեմ որ անոր ա Փուշին գտար տեսնելով երկուքին ալ հատուցում ընես իրենց արժանիքին համեմատ . վասն զի կ'ուզեմ որ ինձի հաստատարիմ եղողները իմ ցոնուած անեղս ինձի հետ ըլլան եւ իմ խրախմանքներս ու փառասիրութեան տեսնեն ու վայելեն ։»

Թագաւորը պատասխանեց , «Սիրելի՛ս , ես այն ատենը արդէն հասկայ Փուշին նախանձառ չարութիւնը եւ Սոխակին անմեղութիւնը . բայց զատելու ժամանակ չմիաց , Հիմա քեզ կը կարգեմ ընդհանրական դատաւոր , դո՛ւն վճռէ անոնց վայձքն ու պատժը ։»

Եւ իր որոտրդներուն հրամայեց որ Սոխակը բանտէն հանեն ու իր հակառակորդին հետ Վարդին աօգու բերեն ։

Վարդը , իր սպարապետներն ու գործակալները գումարելով ու հրապարակին վրայ առեան կանգնելով , անոնց գործքը քննութեան ենթարկեց , ուր Սոխակը արդար կլաւ ու վարձատրութեան արժանի , եւ Փուշը զատապարտուեցաւ բորբոքեալ հնոցի մէջ այրելու ։

Այն ատեն Վարդը Սոխակին ըսաւ . «Օ՛ն , աղնիւ ու հաստարիմ սիրահար , մտի՛ր անեզր հրճուանքներուն ուրախութեանը մէջ , իմ տեսութիւնս ու իմ խնջոյքս վայելելու ։»

Եւ իսկոյն անոր փառասիր պատմուածան հազցընելով՝ թագաւորական ծագումին արժանի , եւ լուսափայլ պատուական ակունքով զարարուն արքայական պատկ մը զլուխը դնելով , իր սիրոյ խրդիչը ըրաւ զայն եւ թագաւորութեանը տիմուակից , փառքն եւ ուրախութիւնը բովանդակ անվախճան կեանքին մէջ վայելելու համար . եւ բոլոր փառքը՝ լյուղծողին , յաւիտեանս ամէն ։

ՀԱՄԱՐՈՏ ՉԵՎՈՒՅՈՒՄ

ՆՐԱՐԱՄԻ ԸՆԹԵՒՅՈՂԻՆ

Ի ոչ որ զիտուններուն կարծիքը այն է թէ ամէն գրուածք , ամէն ասութիւն երկու իմաստ ունի , այսինքն վիպական մեկնութիւն մը եւ բարոյական մեկնութիւն մը , որ վիպականին մէջ ուրիշ բան ըսել կ'ուզէ . բարոյականին մէջ ուրիշ , ինչպէս կը տեսնենք հեղինակներու աստուածաբանական եւ փիլիսոփայական ասանդաթիւններուն մէջ ։

Վիպականը գրուած բանին առերեսոյթ իմաստն ու իր բառերուն զօրութենէն կ'ալլէ , իսկ բարոյականը ուղեւճուծն է ըլլաւած բանին՝ որ մտքին զօրութենէն կը բղիթի , Առերեսոյթ իմաստը գրուածքին կարծես կեղեւն է , որուն մէջ կը պարփակուի ծուծը . եթէ

մարդ բարոյական իմաստովը մինչևե ուղեղը չլթափանցէ, ոչ մէկ շահ եւ օգուտ չի ստանար : Այս պատճառով ամէն մարդ որ գրութիւն մը կը կարդայ , պէտք է որ կեղեկէն մինչևե ծածը թափանցէ , որպէսզի իմաստին ուղեղը հասնի , ուր կը գտնէ երեք տեսակ ճաշակ , այսինքն հաւատարման , յուսաբան եւ սիրաբան մեկնութիւն , որով եւ ընթերցողմը իրեն համար արդիւնաւոր կ'ըլլայ :

Արդ, այս համառօտ գրութիւնը՝ վերպական իմաստին նայելով՝ տեսակ մը զբօսարանի ձեւ ունի տղոց համար յօրինուած , վարդ ծաղիկին ու սոխակին վրայ , այսինքն այն թըռչուկին զոր սովորաբար բանաստեղծներն իրենց անակաւոր երգերուն մէջ վարդին սիրահարը կը համարին , որովհետեւ պարնան եղանակին , երբ-վարդը կը բողբոջի ու զը փթթի , այս թոյունն ալ բնութիւնէն ազդուած՝ քաղցր-բանուազ եղանակներով կը ճորտանայ , ու երբ անցնի գորունն ու վարդին ճոխութեան մասնակը եւ երբ ամառը գայ, երպէէ կը զազրի : Հետեւ ապար, մենք ալ մեր վէպն սկսանք գարնան եղանակէն , երբ բոլոր տունկերն ու բոյսերը կը բողբոջին եւ երկիրն երեսը կը զարդարուի ինչպէս վայելուչ բուրաստան մը՝ տարաբնի ձեռքովը անհրաժեշտ յոյնգործն բազմատեսակ երփնեբանք ծաղիկներով, որոնք՝ ամէն մէկուն յարմարութեան համեմատ՝ ծաղիկներու թագուհիին, այսինքն վարդին, գործակալ , պաշտօնեայ, պիտուոր կամ զօրապետ անուանեցինք , եւ քաղցրանչիւնը զեփիւս հովը արհանդակի նմանցնցինք , եւ ուրջներն ալ՝ ըստ պատշաճի , ինչպէս կը տեսնուի . եւ յետոյ շարունակելով տարուան միւս եղանակներն ալ բոլորեցինք մինչևե մէկալ գարունը , բացատրելով իւրաքարտութիւնը՝ եղանակի ազդեցութիւնն ու ներգործութիւնը՝ մեր ակարհմտութեան կարողութեանը չափ :

Իսկ բարոյական իմաստը ամէն մարդ կրնայ անոր ուրոյն մեկնութիւն մը առն իրեն համար : Այս գրութեան մէջ մեր իսկական զիտուումը հետեւեալն է . այսինքն նախ վարդը կը նշանակէ հոգին ու կեանքը , վարդարանը՝ մարմնոյն քաղաքն է , եւ սոխակը՝ անձնական գոյութիւնը , յղայման ու ծննդեան օրէն մինչևե մահ . համեմատեցինք զարնանամուտը ժամանակին հետ , զարունը՝ բոլորեցական մանկութեան ամառը՝ ցեմը երիտասարդութեան, աշունը՝ հասուն ու զաղը սարքիւն եւ ձմեռը՝ պաղած ձերութեան ու վարճուբարքի փո-

փոխման, նաեւ զանազան յաղորութեանց եւ ձախորդութեանց , զեփիւսը՝ իմացականութեան եւ փուշը՝ հիւանդութեան ու փորձանքաներու եւ վերջապէս մահուան :

Կարելի է նաեւ մեկնութիւն մը գտնել հաւատքի , յոյսի եւ քրիոյ մէջ քաղաւտելով նախ զարնանամուտը՝ օրիոր սկզբին ու սկզբունք , ւորողին , զարունը՝ բանին արարութեան , վարդը՝ մարմնացեալ բանին՝ Գրիտտոսին , վարդարանը՝ Ս. Եկեղեցին , անոր զրան առջեւէն անցնող գետը՝ մկրտութեան սրբազան խորհուրդին , ճեփիւսը՝ Ս. Աւետարանին եւ ամեւ նասուրը Հոգւոյն շնորհաբեր ազդեցութեանը, սոխակը՝ Գրիտտոսը Չերեռանդ հաւատքով սիրողին , որ անոր աստուածութիւնը խոստովանելով փառաբանութիւնը կ'երբէ անոր , փուշը՝ Յորի բանասերուին եւ չարամիտ անհաւատներուն , իսկ ծաղիկներն եւ ուրիշ իրերը՝ իւրաքանչիւրին յարմարութեանը համեմատ՝ ասաքիւնութեան ու մուտքեան գործերու :

Միանգամայն տարուան եղանակները մէկ մէկ բան կը նշանակեն , զարնանամուտը՝ հաւատք ու խոնկեութիւն , զարունը՝ յոյս եւ ժուժկանութիւն , բարեգործութեամբ հանդերձ , նաեւ փափկութեամբ ու մայնչլուութեամբ, ամառը՝ սէր եւ արիւնթիւն , նաեւ բարկութիւն եւ նախանձ՝ վաւաչ բարքերով մէկտեղ ու երբեմն զղջնաքով, աշունը՝ արդարութիւն եւ խաղաղութիւն , բայց նաեւ ազահութիւն , խարդախութիւն ու խաբեբայութիւն՝ զաղջ ծուլութիւնով մէկտեղ, նաեւ հերետիկոսական աղանդներն ու Սէ Եկեղեցին , եւ զարնանամուտին ու զարնան վերադարձը՝ Գրիտտոսի երկրորդ զատկան ժամանակը , սոխակին բանաէ ազատիլը՝ մեռելներու յարութիւնը, միանգամայն՝ վերջին պատաստանը, գործերու հատուցումը , չարերուն պատիժ եւ բարիներուն երջանկութիւն եւ յաւիտենական փառք :

Եւ դեռ ուրիշ այսպիսի շատ մը ներքմաց մեկնութիւններ այս գրուածքէն կրնայ հանել հետազօտող ընթերցողը իր մտքին ընդունակութեանը համեմատ, որովհետեւ գրեթէ չկայ խօսք մը կամ բառ մը որ ստանց նշանակութեան գրած ըլլած ստոր մէջ՝ սկիզբէն մինչևե վերջը, մանաւանդ սոխակին երկու խօսակցութիւններուն ու նամակին մէջ , եւ այլն :

Արդ, եթէ բնթերցողը ախորժի եւ նամ առնէ ասկից, կը խնդրեմ որ «նայր մերոյով մը յիշէ զիս ու ծնողքս ու բուրբ իմ ազգականներս :

Մնա՛մ ամենախոնարհ սարուկ ծառայ

ԶԱՎԱՐԻԱ ՄԱՐԳԱՐ ԽՕՃՆԵՏ ԵՐԵՒԱՆԵՍԻ

ԳՈՐԾԻ ՄԱՐԴԻԿ

ՊՈՒՍԱԿԱՆ ԲԱՐՔԻՐ

Բ .

Շար . (*)

—Պատարճս ես , երթա՛նք :

Արդէն կուրեանի ծայնն էր որ կը հնչէր սանդղակիս գլխէն՝ Մարտիրոս ազային ուղղուած :

Կերմերեան Մարկոս էֆէնտիին պիտի երթային միասին :

Մարտիրոս աղա անմիջապէս վար իջաւ : Սեւ բրտէնկոթ զանած էր ու ճերմակ փողկապ դրած Կուրեան ըսած էր իրեն որ շաբաթ դիշերը Մարկոս էֆէնտիին ընդունելու թեան դիշերն էր եւ հետեւաբար Բերայի բոլոր հայկական բարձր դասը . հոն զուժարուած պիտի ըլլար : Այս պատճառաւ Մարտիրոս աղա գրեթէ ժամ մը զրհեր էր իր արուստարդին : Այս այցելութիւնը թէեւ անհունապէս կը գգուէր իր անձնասիրութիւնը, այսու հանդեպ կը յուզէր ու կը յուսահեցնէր զինքը : Պիտիս հաստատուելէն ի վեր զիս առիթ չէր ունեցած մտերմական յարաբերութիւններ հաստատելու հայ վաճառական աղնուաչուքներու հետ, եւ ատուջին շինումը , զոր նոյն իրիկուներ պիտի ունենար ստակ մը երկիւղով կը լեցընէր զինքը : Կը վախնար որ իր գաւառացիի կոչուութիւնը չափազանց աչքի զարնող հակապատկեր մը չձեւացնէր նրբացած , եւ բուպականացած, Մանչէսթըրը տեսած այդ աղնուական վաճառականներուն քով : Վրաս խնդրացնելը ամչնափ հողը չէր, որչափ ատկէ առաջ գալիք ներթական մնասը . որովհետեւ եթէ այդ անեւարական կը-

րասպարակի մարդիկը գէջ դադարար կազմէին իր վրայ , կրնար վնասաբեր ըլլալ իր գործաւանութիւններուն :

Եր Արքայն Կուրեանի հովնաւորութեամբ երեւցաւ Մարկոս էֆէնտիին ընդունելութեան սրահի սեմին վրայ, հիւրերուն մեծադոյն մասը եկած էր արդէն . Հոն ժողովուած էին հայ աղնուականութեան ամենէն փայլուն ներկայածացուցիչները . որոնց անուան էիքն ոչ Կոթայի դոնէ Ս. Փրկչի օրացոյցին մէջ տարիներէ ի վեր կը փայլէր :

Մարտիրոս աղա տառամեակ կանգ առաւ դրան առջև : Ինչպէ՛ս պիտի բարեւէր , ինչպէ՛ս պիտի բարեւէին զինքը , պիտի հասկնա՞ր անոնց խօսած հայերէնը , պիտի կրնա՞ր նրբաձեւուած մեծարանքներն եւ ողջոյնները փոխանակելուանց մեղանշելու , առանց անճարակութիւն մը ընելու եւ ամենուս ծիծաղը իր վրայ հրաւիրելու . . .

—Մտի՛ր, աղբար, փոփոսց ըրովէն Կուրեան որ քիթը խնկելու համարպահ մը նախասնեակին մէջ դադար առնելէ ետքը եկեր միացերէր իրեն :

Այս միջի խօսքին աղքեցութեամբ գաւառացին չորս քայլ դեպ ի առաջ վացած էր եւ հաւանորէն իր յատաջխաղացութիւնը պիտի շարունակէր յոնէ անանցանդակ արգելքի մը առջև, որ էր բնկուղեիէ կլոր սղանմը, կենալու շատիպուէր :

Հիւրերը աներես ուշադրութեամբ կը դիտէին նորիկը որուն գալուստը արդէն ծանուցած էր Մարկոս էֆէնտիին Կուրեան, Մարտիրոս աղային ետեւէն , ներկաներուն աչքի ռւչիմ ըթթումներ կ'ուղղէր որոնք կրնային օտ կերպ թարգմանուիլ . Ալեհաստիկ այն սպարպետորդն ամբողջ որ իր մայրը իրբև սպասունէն ձրիաբար թարգմտուաւ .» Մարկոս էֆէնտի այդ միմտական ներկայացումին վրայ աւելցուց իր բարձրաձայն ներկայացումը .

—Իշտէ մեր Մարտիրոս աղան է . . . Մարկոս պըլըքեան . . . իշտէ սա է :

Այս պնուեալուքական ներկայացումը թէեւ քիչ մը անախկնալ եւ տարօրինակ երեւցաւ Մարտիրոս ազային, բայց գծրճ չմնաց : Ընդհակառակն քաղաքակրթուեցաւ օրը զոնիկ ու ամարդիկ պատուասիրութիւններն առ չլիտով բարեւ տալէ ետքը ներկաներուն , տան տիրոջ զարծաւ եւ ըսաւ , վստահ , գրեթէ տրեական ձայնով մը .

(*) Տես «Առնհիտ» Բ. տարի, ԹԵՎ 9 - 10 - 11